

Stichting Cantates Vlaardingen

Bestuur:

Cock Wielaard, voorzitter	Alies Spliet, bestuurslid
Rob van Herwaarden, secretaris	Jaap de Mol, bestuurslid
Hannie de Visser, penningmeester	

Colofon:

Stichting Cantates Vlaardingen, p/a Hogelaan 21, 3134 VJ Vlaardingen.

E-mail: infocantatesvlaardingen@gmail.com.

Website: www.cantatesvlaardingen.nl

Ingeschreven bij KvK te Rotterdam onder nummer 62103342.

Bankrekening- nummer NL98 RABO 0301225486 t.n.v. Stichting Cantates Vlaardingen

Psalm 74 – Jan Pieterszoon Sweelinck (1562 – 1621)

Jan Pietersz Sweelinck was een van de grootste Nederlandse componisten en organisten uit de Renaissance en vroege Barok. Behalve voor orgel en klavecimbel, componeerde hij ook vocale werken, waaronder een meerstemmige zetting van alle psalmen uit het Geneefse Psalter van 1562. Hij geeft aan de oorspronkelijke psalmmelodieën regelmatig zijn eigen ritmische en/of harmonische vorm. Zijn contrapunt is daarbij niet alleen technisch perfect, hij weet ook iedere stem een voortreffelijke stemvoering mee te geven, die resulteert in een goed zingbare melodie. Sweelinck beheerst de kunst van het imiteren (het herhalen van thema's). Hij maakt zo veel mogelijk gebruik van het materiaal dat de originele psalmmelodie hem biedt. In alle stemmen komen de volledige of gedeeltelijke thema's op verschillende toonhoogtes voor, in volmaakte imitatie en improviserend en variërend geordend. Met al deze technische middelen illustreert Sweelinck de psalmtekst. Melodieuze, harmonische en ritmische woord- en zinsillustraties worden ontleend aan de oorspronkelijke psalmmelodie.

Gott ist mein König (BWV 71) - J.S. Bach (1685 1750)

Tweeëntwintig was Bach toen hij gedurende nauwelijks één jaar (juni 1707 - juni 1708) fungeerde als organist aan de Blasiuskerk te Mühlhausen in Thüringen, een functie die de verplichting inhield ceremoniële muziek te componeren voor de jaarlijkse kerkdienst in de grote Marienkirche ter gelegenheid van de installatie van de nieuw verkozen stadsraad en de twee

burgemeesters. Bachs eerste Ratswechselkantate werd uitgevoerd op 4 februari 1708. De compositie viel zodanig in de smaak dat Bachs *Ratsstück* in opdracht van het stadsbestuur werd gedrukt, de enige cantate van Bach die bij zijn leven in druk verscheen. Zelf noemt Bach zijn compositie trouwens geen 'cantate' maar een 'Glückwünschend Kirchen Motetto'. Bach schrijft zijn *Ratsstück* voor de uitgebreidst denkbare bezetting, een omvang waarbij de composities van zijn voorgangers (en veel latere van hemzelf!) verbleekten. Tuttipassages staan op negentien balken genoteerd. De instrumentalisten zijn verdeeld in vier groepen (strijkers, koper, rietblazers en blokfluiten), die als evenzovele instrumentale 'koren' worden ingezet en elk over een eigen basinstrument beschikken. Ook zijn er twee vocale koren, een klein concertisten-ensemble en een grotere groep ripiënist (steun- of vulzangers), terwijl het orgel niet alleen als continuo instrument fungeert maar ook obligate, solopartijen speelt.

Stilistisch is dit vroege meesterwerk nog ouderwets, zeventiende-eeuws. Nog geen spoor van moderne Italiaanse verworvenheden als aria, arioso of recitatief, en zelfs wanneer hier of daar tekst wordt herhaald is er geen sprake van een echt da capo. Volgens het traditionele motetprocédé krijgt ieder tekstfragment zijn eigen, vaak tekst illustrerende muziek, met als onvermijdelijk gevolg dat elk van de zeven delen weer uiteenvalt in een reeks afzonderlijke kleine muziekjes. De grote verscheidenheid aan klankkleuren die Bachs enorme uitvoeringsapparaat mogelijk maakt, kan niet verhullen dat deze aantrekkelijke reeks concertante miniaturen een overkoepelende structuur mist. De tekst van deze cantate, heeft als ruggengraat Psalm 74. Vers 12 bezingt Gods eeuwige koningschap, de verzen 16-17 zijn heerschappij over hemel en aarde, terwijl vers 19 een bede om bescherming vormt. Aan de hand van uitsluitend oudtestamentische bijbelteksten (uit de boeken Samuel, Deuteronomium en Genesis) verbinden delen 2 en 3 van de cantate de raadswisseling met de metafoor van oud en jong. Alleen de delen (5) en (7) hebben vrij gedichte teksten.

1. Koor

De omvang van het uitvoerende ensemble en de gelijktijdige inzet van allen op de eerste noot van het openingskoor moet op de toehoorders een verpletterende indruk hebben gemaakt. De triomfantelijke, door fanfares ondersteunde proclamaties *Gott ist mein König* omlijsten en verbinden

twee kleinschaliger polyfone passages, voor solokoor en continuo, op de nadere bepalingen *von altersher* en *der alle Hülfe etc.* Zowel dit openingskoor als het slotkoor eindigt na het massale slotakkoord met enkele wegstervende nootjes van een paar instrumenten. In Bachs tijd impliceerde de tekst *Gott ist mein König* niet relativering van het wereldse gezag maar een onvoorwaardelijke loyaliteitsverklaring aan de overheid als afgezant Gods op aarde.

2. Aria (sopraan, tenor)

De tenoraria (2) met koraal opent met de woorden *Ich bin nun achtzig Jahr*, die in het oudtestamentische bijbelboek Samuel (2 Sam. 19: 35 en 37) werden gesproken door de tachtigjarige Barzillai, een trouw dienaar van koning David, die op zijn dringend verzoek verlof krijgt met pensioen te gaan; in Mühlhausen gingen weliswaar een aantal bestuurders met pensioen, maar niet de 83-jarige burgemeester Strecker. De sopraan begeleidt de tenor met een versierde versie van de zesde strofe van Johann Heermanns koraal *O Gott, du frommer Gott* (1630).

Het orgel speelt hier een niet eerder vertoonde rol. Aanvankelijk neemt het - gewoon - deel aan de vertolking van de continuopartij, met veel naar beneden gerichte lijnen die het - veronderstelde - verval van de hoge leeftijd in beeld brengen; maar vervolgens vervult het ook een melodische, obligaat- of solorol met uitgeschreven noten voor de rechterhand.

3. Koor

Met de teksten uit Deuteronomium (33: 25) en Genesis (21: 22), oorspronkelijk gericht tot Mozes en de honderdjarige Abraham, wordt in koorfuga de afgetreden regenten een gezonde oude dag gewenst. Een louter vocale koorfuga zoals Bachs oeuvre er weinig kent: zonder ondersteunende instrumenten, met uitsluitend continuo begeleiding, en met de bijna mathematische opzet van een fuga: elke twee maten zet een nieuwe stem in, en allen zingen achtereenvolgens het thema (I) en de contrapunten II en III: Na een intermezzo van drie maten (m. 17-20) worden die drie thema's tegelijkertijd ingezet.

4. Aria (bas)

In het door de oude Bachgesellschaft nog 'arioso' gedoopte deel begeleiden de twee houtblazers-koren de bassolist, in wie we de stem van de oude

burgemeester mogen horen. Hij erkent de door God gestelde grenzen aan zijn macht: niet hijzelf maar God heerst over de natuur (*Sonn und Gestirn*) en over zijn territoire. *Nacht* wordt steeds van *Tag* onderscheiden door een sprong naar beneden, en *Lauf* loopt.

5. Aria (alt)

De altsolist in 'aria' (5) wordt strikt genomen alleen door continuo begeleid; het gezelschap koperblazers interrumpeert slechts luidruchtig bij de woorden *mächtige Kraft*. Het pleidooi voor vrede was geen loze kreet: nog kort tevoren werd de regio opgeschrikt door verwoestende veldtochten van de Zweedse koning Karel XII.

6. Koor

Onbetwist hoogtepunt van deze cantate en een parel in Bachs oeuvre is het Turteltaubenkoor. Een bede om bescherming met de woorden van Psalm 74: 19: lever de ziel van uw kwetsbare tortelduiven niet uit aan de vijand. Tegen een decor van vredig koerende tortels (de violoncello piccolo) zingt het *coro pleno* slechts de vierstemmige harmonisering van een prachtige, omhoogstrevende en aanzwellende melodie van de sopranen. Wegens de driekorige begeleiding (strijkers, rietblazers, blokfluiten) horen we drie verschillende continuopartijen: per tel een *pizzicato* steuntoneel van orgel en violone, een figuurtje van drie zestienden in de fagot en de genoemde permanent 'koerende' zestienden van de cello. Uiteindelijk reciteert het koor de volledige tekst nog eens unisono op lange noten,

7. Koor

Het slotkoor illustreert perfect het structuurprobleem waarmee het zeventiende-eeuwse motetprincipe ('elke tekstregel zijn eigen muziekje') componisten achterliet: een grillige verzameling, op zichzelf aantrekkelijke, achtereenvolgende stukjes zonder orde of samenhang.

De herhaling van het ietwat pompeuze *Gluck, Heil und Großer Sieg* suggereert dat zich daartussenin een substantiële kern bevindt, en inderdaad schrijft Bach opnieuw, nu in eenheden van vier maten, een fuga op het tot de hoogste wereldlijke gezagsdrager gerichte tekstfragment. Na de fugaexpositie door het vierstemmige concertistenkoor vervullen ook violen en blokfluiten een thematische functie waarna de ripiënist zich erbij voegen.

(Eduard van Hengel)